

sciendum, (a) quod octo plus vel minus versus ab eo loco quem posuimus: *Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras*, usque ad eum locum ubi scriptum est: *Hæc dices ad eos, sic dicit Dominus Deus, in LXX non habetur, qui cum multis aliis, et hæc prætermiserunt, sive interpretata ab eis, scriptorum paulatim sublata sunt vitio. Et Latini nostri, immo invidi Christiani, et ut apertius dicam, (b) Grunniarum factionis heredes, adversum nos latrant, cur juxta Hebraicum disseveramus: quasi nolentibus ingerendi sint cibi, et non his epulæ præparantur qui eas cum gratiarum actione suscipiunt. Certe si nobis non habent fidem, legant alias editiones, Aquilæ, Symmachi, et Theodotionis; interrogent Hebræos non unius loci, ne eos a me redemptos jacitent, sed diversarum provinciarum; et cum errori meo vel impertitiæ cunctos vitios consonare, tunc se intelligant nimium esse prudentes, et magis cupere dormire quam discere; habitentque in septuaginta cellulis Alexandrini Phari, ne vela perdant de navibus et funium detrimenta suspirent. Hæc contra invidos: nunc quod proposivimus disseveramus. Capla, ut diximus, Jerusalem temploque subverso, pauperes terre, de quibus scribit Jeremias (*Jerem. xxxix*), soli relicti fuerant in Jerusalem, qui vineas et agros colerent, et in ruinis incensæ urbis habitarent. Cumque deberent agere penitentiam super his propter quæ captivitas venerat, seipos cassa spe decipientes loquebantur: Unus filius pater noster Abraham, et tamen hæc terram hereditate possedit, non quod ipse possederit, sed quod semen ejus terram repositionis **402** accepit. Si igitur ille unus in tantos multiplicatus est populus, nos multo plures qui relicti sumus in terra Judea, et habitamus in urbibus desertis ac ruinosis, utique multo amplius multiplicabimur, ut possideamus plures quod unus ille possedit. Quibus respondit Dominus: Abraham unum fide possedisse terram repositionis. Crediti enim Abraham Deo; et reputatum est ei ad justitiam (*Genes. xv, 8*). Istos autem incredulitate, et sceleribus occupatos, etiam si plures sint, possidere non posse. Simulque enumerat quid facientes offendant Deum, sex videlicet genera peccatorum. Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias, hoc est, ad idola vestra, et sanguinem funditis, hoc est, homicidium perpetratis: numquid ista facientes poteritis terram hereditate retinere? Nec hoc estis scelus sine contentis, sed stas in gladiis vestris quotidie, parati ac occidendis, et imitantes Esau, qui stetit, et vixit in gladio suo, facitis abominaciones incredibiles, videlicet libidinum turpitudines, et unusquisque uxorem proximi sui polluit; ut in eo sit*

desiderari, rescribendum contendit *duos* ad partitionis hodiernæ instar, non animadvertens, fuisse olim apud sæculum Hieronymianum versiculos perquam brevissimos, ut ferme ex illis octo, duobus Vulgate divisionis respondeant.

(a) Consule Bibliothecam divinam S. Hieronymi,

A scelerator, quod amici, et proximi polluerit uxorem. Et cum hæc, inquit, faciatis, arbitramini vos terram hereditate retenturos? Responde igitur eis, o propheta, et hanc speres ex meo sermone prome sententiam. Juro per memetipsum, quod qui habitant in ruinosis, et parietinis, gladio cadant: et qui in agris sunt, sive in campo, a bestiis devorentur: et qui in muratis, sive in præsiidiis ac speluncis, Dei iram vitare non possint, sed fame moriantur, et pestilentia. Et dabo, inquit, terram Judæam in solitudinem, et deficiet superba fortitudo ejus, quam quondam fuerat fortitudo. Superbis autem resistit Deus, et homilibus dat gratiam (*Jacob. iv, 6*). Montes quoque, et omnia deserentur, et in tantam venient solitudinem, ut nullus per eos transeat, et tunc nequaquam confident in multitudine sua pauci qui remanserant, sed cognoscent solitudinis magnitudinem quod ego sim Dominus, qui dedi terram in desertum propter omnes abominaciones quas operati sint. Hæc dicta sint adversus eos qui, capta **403** Jerusalem omnique Judæorum regione vastata, pauci habitabant in ruinosis, et in desertis urbibus villulicæ. Nunc veniamus ad tropologiam, et juxta consuetudinem nostram, latam disputationem stringamus potius quam disseveramus. Omnis hæreticus in parietinis habitat, et desertis et possidere se putat terram Israel, dicitque: Si Abraham fide sua unus homo in tantam venit beatitudinem, ut semen ejus multiplicaretur sicut arena maris, et sicut astra cæli: quando magis nos plures terram Israel, hoc est, cernentium Deum, et Judæam confessionis Dominicæ possidebimus? Quibus respondit Dominus: Ille possedit terram fidei merito: vestra autem infidelitas, immo blasphemia terram Israel, id est Ecclesiam possidere non poterit. Primum enim comeditis in sanguine, effundentes eorum sanguinem, quos scandalizatis. Deinde oculos vestros levatis ad immunditias vel abominaciones vestras, quas de vestro animo confixistis: cum deberitis imitari ecclesiasticum virum, et dicere: Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælo (*Ps. cxxiii*). Tertio sanguinem funditis, non vivificantes eos quos seduxistis, sed interficientes. Nec vobis sufficit tria ista fecisse, sed stas in gladio vestris, hoc est, perseveratis in pravitate sententiæ, et parati estis ad cades, et faciatis abominaciones, ea agentes in cubilibus que turpe est loqui, et uxorem proximi vestri polluitis, ecclesiasticam videlicet conversationem, quotidie de complexu Christi deceptos rapere festinantes. Et cum hæc feceritis, putatis vos terram Israel hereditate tenturos? Quibus loquitur Deus, quod quicumque in ruinosis hæreticorum habitaverit conciliabulis, gladio cadat Ecclesiastico, de

hoc est, tom. I. editionis nostræ, ubi legitur octo versus, quorum hic numerus indicat doctor egregius. In Vulgata nostra duo tantum numerantur. Marc.

(b) Discipuli Rufini notantur.

quo scriptum est: Gladii accipites in manibus eorum (*Ps. cxlix, 6*). Et in Evangelio: Non veni pacem mittere, sed gladium (*Math. x*). Et servus, qui se luxuria tradit; et otio, dividitur, id est, murone ferietur, et pars ejus ponetur cum infidelibus (*Luc. xii*). Et qui in agro sive in campo est, bestiis tradetur ad devorandum, quas propheta vitare desiderans, deprecatur: Ne tradas bestiis animam confidentem tibi (*Ps. lxxxii, 19*). Qui autem in præsiidiis et in muratis est, de quibus scriptum est: Civitates firmas ascendit justus, et destruxit munitiones earum, in quibus confidebant impii (*Prov. xxi, 22*); **404** et versatur in speluncis, de quibus dicitur: Scriptum est, Domus Patris mei domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum (*Math. xxi, 33*): iste lame sermonis Domini, et peste morietur, et dabitur omnis terra hæreticorum in solitudinem, ita ut frangatur eorum superbia, et redigantur montes in solitudinem, qui sibi altitudinem scientiæ promittebant. Qui montes vocantur Israel, quia sub Christi nomine deceptos quosque supplantant: nullusque per eos transibit, nec dicere poterit quod Moyses: Transiens video visionem hanc magnam (*Exod. iii, 1*); habitatores enim sunt perversorum montium, non peregrini, et acule: ut cum hæc passi fuerint, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus, qui dederit terram eorum in solitudinem propter abominaciones quas operati sunt. Sequitur: Eadem quidem die, et eodem tempore, hoc est, duodecimo anno, decimo mense, in

A quinta mensis, quando venit qui fugerat de Jerusalem, et quando locutus est propheta ad eos qui erant in terra Judea, et æterna possessionis sibi spem pollicebantur, et jubet propheta ut dicat populo qui in Babylone versatur, et habitat cum eo, et arguit eos super insidiis blandientibus, qui propheta verba audire desiderant, non ad animæ salutem, sed ad aurium voluptatem. Isti juxta muros sedebant, et in ostiis domorum: nequaquam in sensum prophete intrare cupientes; sed multo se hortantur et dicunt: Venite et audiamus qui sit sermo egrediens a Domino; et sic veniunt quasi populus qui ingreditur Ecclesiam Dei, et sedent coram te, populus meus, qui meum esse se dicit, et nolunt facere quod audierunt. Istiusmodi mihi videntur eorum similes, qui theatralibus luduntur carminibus: et per tragædos audiunt, per comædos, et ibi cum voluptate palparent: ita ut cum egressi fuerint a te, replent ea, et decantent, et dulci sono se decipiant. Et audient, inquit verba tua et non faciunt ea. Tales sunt usque hodie multi in Ecclesia, qui aiunt: Venite audiamus illum et illum, mira eloquentia predicationis suæ verba volentem: plaususque commovent, et vociferantur, et jactant manus, et quæ operibus neglexerant, postquam advenisse cognoverint (necesse est enim evenire quod propheta Dei sermone pronuntiat), tunc incipiunt approbare, et nosse, quod cuncta quæ audierant, non fuerint hominis verba, sed Domini, qui per prophetam, et virum ecclesiasticum locutus est.

LIBER UNDECIMUS.

405-406 Undecimus in Ezechielem explanationum liber in extrema sui parte contra Gog et Magog valicium continet, et usque ad exordium civitatis in monte positæ, et templi in ea siti veniunt (a). Quem si, adjuvante Domino, et sua mysteria disserente, potuero ad calcem usque perducere, diu mihi erit multumque dubitandum, utrum ad spirituale templum debeam mittere manus, an aperte ignorantiam confitori: præsertim cum et apud Judæos, et apud nos super interpretatione ejus grande silentium sit: aliis in futuro tempore extruendum esse sententibus: aliis bono quidem animo, sed imperito, scientibus spiritualia esse quæ dicuntur, et tamen ipsa spiritualia, quomodo disseri debeant, nescientibus. Et interim, ut presentis operis cura nos teneat, scias, o virgo Christi Eustocheum, orandum tibi esse pro nobis. In propheta difficillima illud breviter admoneo, quod (b) vir nostræ ætatis haud

C ignobilis, ad Imperatorem scribens, super hac natione dixerit: Gog iste, Gothus est; cui quæ ratione possint omnia que in ea scripta sunt coplari, non est meum, sed eorum qui hoc putant, disserere.

(Cap. XXXIV.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, propheta, dices pastoribus (sive ad pastores) Israel, propheta, et dices pastoribus: Hæc dicit Dominus Deus: Væ pastoribus Israel qui pascebant semetipsum. (Sive: O pastores Israel, numquid pascent pastores semetipsum?) Nonne greges pascentur a pastoribus? (Sive: nonne oves pascent pastores?) Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crasium erat occidebatis, et gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non solidastis (sive confortastis): et quod agrorum, non sanastis: quod fractum, non alligastis; et quod abjectum erat (sive errabat) non reducastis; quod perierat, non quaeristis: sed cum*

(a) Addit Martianeus, post Erasmus *Jerusalem*, quam vocem jure Victorius, duobus Brixia mss. codicibus, tertioque typis ex suo suffragantibus, delevit. Nam, inquit, præter quod infra, cap. xi, describitur tantum, non autem de terrena Jerusalem illud interpretatur, si ponendum erat nomen, non hic, sed

supra ponendum erat, hoc modo: *Et usque ad exordium civitatis Jerusalem in monte positæ, et templi in ea siti veniunt.*

(b) S. Ambrosius, lib. II de Fide ad Gratianum Augustum, c. 16.

austeritate imperabatis eis, et cum potentia (sive quod forte erat, afflictiis labore). Et disperas sunt oves meae, eo quod non esset pastor (sive pastores), et facte sunt in devotionem omnibus bestiis agri, et disperas sunt. Erraverant greges mei (sive oves) in cunctis montibus, et in universo colle excelso, et super omnem faciem terrae dispersi sunt greges mei (sive oves) et non erat qui requireret: non erat, inquam, qui requireret (sive qui reduceret). Propterea, o pastores, audite verbum Domini: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia pro eo quod facti sunt greges mei (sive oves) in raptinam, et oves meae in devoracionem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor (sive pastores): neque enim quassierunt pastores [Vulg. addit me] gregem meum, sed pascebant **407** pastores semetipsos, et greges meos non pascebant. Propterea, pastores, audite verbum Domini: haec dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem meum [Vulg. laet meum]: nec pascant amplius pastores semetipsos (sive oves), et liberabo gregem meum (sive oves) de ore eorum, et non erunt ultra eis in escam. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum (sive quando fuerit caligo, et nubes in medio ovium suarum separatarum): sive visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersae fuerant in die nubes et caliginis. Et educam eas (sive eos) de populis (sive de gentibus), et congregabo eas (sive eos) de terris (sive regionibus), et inducam eas (sive eos) in terram suam, et pascam eas (sive eos) in montibus Israel, in rivis et in cunctis sedibus terrae. In pascuis uberrimis pascam eas (sive eos), et in montibus excelis Israel erunt pasca eorum (sive ostia eorum): ibi requiescent in herbis viventibus, et in pascuis pinguis pascentur super montes Israel. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam (sive requiescere), dicit Dominus Deus. Quod perierat, requiram, et quod abjectum fuerat, alligabo, et quod infirmum erat, consolidabo (sive confortabo): et quod pingue et forte, custodiam, et pascam illas in iudicio (sive cum iudicio). Vos autem, greges mei (sive oves meae), haec dicit Dominus Deus: Ecce ego iudico inter pecus, et pecus, arietem et hircorum. Nonne satis vobis erat pasca bona [Vulg. pascam bonam] depasci? Insuper et reliquias pascarum vestrarum concubacitis [Vulg. concubacitis] pedibus vestris, et cum purissimam aquam bibetis, reliquam pedibus vestris turbabatis [A. turbastis]. Et oves meae his quae conculeta pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quae pedes vestri turbaverant, haec bibebant. Propterea haec dicit Dominus Deus ad eos [Vulg. vos]: Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue, et macilentum (sive inter pecus forte et infirmum): pro eo quod lateribus, et humeris (a) vestris impingebatis,

(a) Additum vestris, quod tantum sit penes LXX, Victorius expunxit.

et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. Salva bo gregem meum, **408** et non erit ultra in raptinam, et iudicabo inter pecus et pecus (sive inter arietem et arietem). Et suscitabo super eas. [Vulg. ea hic alio infra] (sive eos) pastorem unum qui pascat eas (sive eos), serum meum David: ipse pascat eas (sive eos): et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et serum meum David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum (sive testamentum) pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terra, et qui habitabant [Vulg. habitant] in deserto securi dormient in salibus. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, et delucam (sive dabo) imbrem in tempore suo, pluviae benedictionis erunt. Et dabit lignum agri (sive dabit ligna camporum) fructum suum, et terra dabit germen suum (sive fertilitudinem): et erunt (sive habitabunt) in terra sua absque timore (sive in spe pacis): et scient quia ego Dominus, cum contrivero calenas (sive torquem) iugi eorum, et ervero eos de manu imperantium sibi (sive servos eos) facientium. Et non erunt ultra in raptinam servitus: neque bestiae terrae devorabunt eos: sed habitabunt confidenter (sive in spe) absque ullo terrore. Et suscitabo eis germen nominatum (sive plantationem) pacis: et non erunt ultra imminuti (sive percutentes) fame in terra, neque portabunt amplius opprobria gentium. Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus domus Israel, dicit Dominus Deus. Vos autem greges mei, grex [Vulg. greges] pascae meae (sive oves) homines estis, et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus. Saepe commonui editionem me utramque miscere, ut librorum vitem magnitudinem, in his dumtaxat, quae non multum a se translatione discordant. Post captam Jerusalem, postquam annuntiavit in Babylone qui fugerat, locutus est de his qui habitabant in ruinosis Jerusalem, et deinde ad eos qui in captivitate positi, nihilominus perseverabant in malitia, propheta verba audire nolentes: nunc ad pastores, id est, ad principes sermonem dirigit, quorum vitio oves, id est, populi dissipati sunt. Et hoc notandum, quod a duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis transmigracionis, sive captivitatis Iehoonis, et qui cum eo capti fuerant, usque ad vicesimum et quintum annum, quando **409** super montem urbis adificatae templum extruxit, et incredibilia Ecclesiae sacramenta pandunt, nullus in medio annus, nullumque tempus est positum: sed simpliciter dicitur: Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere ad illas et ad illos, ut intelligere debeamus omnia quae leguntur tridecim annis, diversis dicta temporibus, et tamen certa inter se spatia temporum non habere. Ad pastores autem Israel sermo dirigitur, quos vel reges, vel principes, Scribas et Pharisaeos, ac magistros Iudaici populi debemus accipere. Vel certe in Evangelico populo, episcopos, presbyteros,

et diaconos: aut juxta mysticos intellectus, Angelos singularum Ecclesiarum, ad quos scripsit Joannes in Apocalypsi sua (Apocal. 1), et quorum Angeli quotidie vident faciem Dei (Matth. xviii). Primumque dicitur: Vae pastoribus Israel, qui cum gregem Domini pascere debeant, et salutem illius providere, pro sua festinant luxuria. Unde magno opere cavendum est, et observanda illa praecipua: Ne quaeras iudex fieri, ne forte non possis auferre iniquitates (Eccli. vii. 6). Et iterum: Quanto major es, tanto magis te humilia, et in conspectu Domini invenies gratiam (Ibid. iii. 29). Et rursum: Ducem te constituerunt, ne elevaris: sed esto inter eos quasi unus ex illis, (Eccli. xxxii. 1). Unde et Apostolus, quasi parvulum atque lactentem inter discipulos esse se dicit (I Cor. iii). Quodque sequitur: Lac comedebatis, et lanis operiebamini, per metaphoram pastorum ad principes loquitur, de quibus et in alio loco scriptum est: Qui devorant plebem meam sicut escam panis (Ps. lxi. 5). In lacte omnes escas intelligere: in lanis, multiplice vestium varietatem. Quod autem dicitur: Et quod crassum erat, occidebatis, de divitiis populi loquitur, quos mali principes in Ecclesiis jugulare narrantur, dum eos [Al. eis] praedicant, et vitia eorum increpare non audent. De quibus et propheta dicit: Populus meus, qui beatos vos dicit, seductivos, et semitam pedum vestrorum supplantant (Isa. iii. 12). De quibus et Jacobus loquitur (Jacob. ii. 3), quod cum ingressi fuerint ad eos pretiosus circumdatis vestibus, et annullo aureo, honorantur ab eis, et sanctis pauperibus dicitur: Tu vero sede in scabello, sive in terra, aut sta. Isti quod infirmum est, non confortant, sive consolidant. Unde et Paulus loquitur: Suscipite infirmos (Rom. xiv. 1). Et: infirmum **410** in fide assume. Et: Multi inter vos infirmi, et agrotantes. Ad quos mittitur sermo divinus, de quo scriptum est in Psalmis: Misit verbum suum, et savavit eos, et erigit eos de corruptionibus eorum (Ps. cv. 40). Et quod fractum est, ait, non alligant: nequaquam mortalia in populis considerantes vulnera, qualis est adulter, homicida, sacrilegus. Et quod abjectum est, sive quod errare viderint, non reducent, permittentes eos ab haereticis decipi. Et quod perierit, non tam perditos salvare cupientes, quam eos, qui sunt in Ecclesiis devorare: sed cum austeritate imperantes eis, et cum potentia, quod proprie ad supercilium episcoporum pertinet, eorum videlicet, qui operibus dedecorant nominis dignitatem, et pro humilitate assumunt superbiam, ut honorem se putent consecutos, non onus: et quoscumque in Ecclesia viderint praepotentes, et Dei habere sermonem, opprimere nituntur. Unde juxta Septuaginta scriptum est: Et quod forte erat, affligebatis labore. Et dispersus est populus Dei, vel vitius, vel errore haereticorum: eo quod non esset pastor bonus, qui poneret animam suam pro ovibus: sed omnes mercenarii, qui lucra tantum de gregibus considerant, et cum lupum viderint, fugiunt. Quarum negligentia, grex Domini devoratur a

bestiis agri, de quibus scriptum est: Posuisti tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiae agri, catuli locum pergentes, ut rapiant, et quaerant a Deo escam sibi (Ps. ciii. 20, 21). Et dispergunt, et errant in cunctis montibus, qui elevantur contra scientiam Dei, et universo colle excelso, qui per haereticam superbiam, Ecclesiasticam despiciunt simplicitatem. Et super omnem faciem terrae disperguntur: terrena, non caelestia requirentes. Et non erat qui requireret, nec qui reduceret: quia delictis occupati, gregis Domini [Al. dominici] damna non curant. Unde ad malos pastores sermo fit Domini, quia ista, et ista fecistis, quae supra exposui, et quae secundo enumerat: Ecce ego ipse ad pastores veniam, et requiram gregem meum de manu eorum, quibus expedit, ut mola asinaria alligetur ad collum (Matth. xviii), quam ut minimum scandalizet de populo meo. Et haec erit eorum poena vel maxima, ut, ultra non pascant gregem meum: he sub occasione **411** ovium seipos pascant, et opes congregent: Et liberabo populum meum de ore eorum. Requiram, inquit, de manu, et liberabo de ore, quod avidis laucibus devoratur. Cum autem requiserit oves, visitat eas quasi agrotantes atque macilentas, et pastorum negligentia dissipatas: et liberabit de omnibus locis in die nubes, et caliginis, de qua loquitur et Joel: Adest dies Domini, et prope est dies tenebrarum et caliginis, et dies nubes, et nebula (Joel. ii. 1, 2). Tunc educetur de terris, ut inducantur in terram suam: quae est terra viventium: ipse eas pascat in montibus Israel, de quibus loquitur David: Levavi oculos meos in montes, unde venit auxilium mihi (Ps. cxx. 1). Et non solum in montibus, sed in rivis, et in cunctis sedibus terrae, in pascuis uberrimis, et in monte excelso, de quo Isaias, et Michaeas plenius valde innotant (Isa. ii; Mich. iv, vi): sive in montibus excelis Israel. Ibi requiescent in herbis viventibus et dicit: Dominus pascat me, et nihil mihi deerit in loco pascae ibi me, collocauit: Super aquas refectiois educavit me (Ps. xxii. 1, 2). Et pascentur in pascuis pinguis super montes Israel. Est infinita promissio, spesque beatitudinis, quando ipse Dominus pollicetur dicens: Ego pascam oves meas; et nequaquam eas committam malis pastoribus, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus, ut requiescant in sinu Abraham, Isaac et Jacob. Tunc quod perierat in gentium populis, requiratur: et quod erraverat in haereticorum persuasione, reducetur: et quod confectum fuerat, alligabitur: et quod contritum, atque infirmum, consolidabitur: et impleatur quod scriptum est: Qui sanat infirmitates eorum, et alligat contritiones eorum (Ps. ii. 3). Cor enim contritum et humilitatum Deus non spernit (Ps. l. 40). Unde et sanctus loquitur: Sana me, Domine, quoniam contritata sunt ossa mea (Ps. vii. 2). Et in tricesimo septimo Psalmo (Vers. 4) penitens: Non est, inquit, pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: et quod pingue, ait et forte, custodiam: non voretur a bestiis. Et pascat oves suas in iudicio,

sciens cui ovi quæ pascua debeantur. Diversæ enim sunt mansiones apud Patrem (Joan. xiv. 27). Et non iudicat Pater quemquam : sed omne iudicium dedit Filio (Ibid., v). Hæc autem adversum pastores locutus est : nonne loquitur ad oves, id est ad populum et ad utriusque pecoris gregem, id est ovium **412** et caprarum : et non solum ad oves et capras, sed et ad arietes et hircos, qui sunt in gregibus principes, quibus ait : Nonne vobis satis erat, quod bonis Scripturarum pascuis vesceremini ? sed insuper reliquis pascuarum vestrarum conculcabatis [conculcabitis] pedibus. Et cum aquam eloquiorum Dei purissimam hiberetis, reliquis aquas pedibus turbabatis, ut populus meus conculcata a vobis pascua, et turbidas aquas manduceret et biberet, et vestro vitio, quod per se bonum erat, corruptum violatiumque susciperet. Quod et omnes quidem hæretici faciunt, ut coram eloquia Scripturarum, et quantum in se est, maculent. Sed et ecclesiastici viri qui dogmatum non custodiunt veritatem, sed de suo corde confingunt, magistratque habent presumptionem suam, simili errore retinentur. Qui cum populo persuaserunt vera esse quæ fingunt, et in theatralem modum plausus concitaverint et clamores immemores sunt imperitiæ suæ, et adducto supercilio, libratisque sermonibus, atque trutinatis, magistrorum sibi assumunt auctoritatem. Videamus, igitur, quod sit iudicium inter pecus et pecus et quo iudicio iudicet eos bonus pastor : et verus, qui accipit omne iudicium a Patre. Ecce inquit, ipse ego iudico inter pecus pingue et macilentum, sive inter forte et infirmum. Fortes enim lateribus, et bumeris suis impingunt atque collidunt infirma pecora, et cornibus ventilant, nescientes in lege taurum cornupetam debere puniri (Exod. xxi). Impingebant autem lateribus, cornibus ventilabant, donec dispergerent et egerent oves foras. Superbia enim majorum, et prepositorum iniquitate, frequenter pelluntur de Ecclesia : ut dispergantur a Domino, quos ipse salvavit. Sed non dimittet eos ultra Dominus in rapinam, et iudicabit inter pecus et pecus : non inter nomina dignitatum, quibus tument prepositi ; sed inter hominem et hominem, iuxta id quod uterque servus est Domini. Tunc suscitabit pastorem unum, qui dicit in Evangelio : Ego sum pastor bonus (Joan. x. 41) ; servum suum David secundum id quod formam servi dignatus est assumere (Philipp. ii) : qui David interpretatur, manu fortis. Ipse pascet eos, Dominus erit eis in Deum, vel Filius et Pater, vel certe pastor iuxta assumptam carnem : **413** Dominus autem, et Deus, iuxta Verbum quod erat in principio apud Deum. Qui David, proficientibus pœdibus in rationale animal, nequaquam pastor vocabitur, sed princeps in medio eorum, de quo scriptum est Medius autem vestrum stat, quem vos ignoratis (Joan. i. 26). Tunc ponet cum eis pacem pacis, nequaquam bellorum, atque discordia, quia est in pace locus ejus (Psalm. lxxv), sed pacis Christi, quæ exsuperat omnem sensum (Philipp.

iv), qui dicit : Pacem meam do vobis : pacem meam relinquo vobis (Joan. xiv. 27). Et cessare faciet bestias pessimas de terra, villa, vel perturbationes, quibus anime vexantur humane : vel adversarias potestates, a quibus impugnantur. Et qui habitant in deserto, securi dormiant in salibus. Dominus enim revelabit condensa silvarum, et in templo ejus omnes dicent gloriam (Psalm. xxxvii, 9). Ejectis autem bestiis, et redacta terra in solitudinem, ab istiusmodi animantibus securi dormiant, et dicent : Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo (Psalm. xxxvi, 1) ? Et ponet eos, qui securi dormiant in circuitu montis, vel collis sui et erunt benedictio. Tunc dabit imbrem in tempore suo, et pluviam benedictionis erunt, quas in Deuteronomii benedictionibus pollicetur (Deut. xxxiii). Et dabit, inquit, lignum vite, de quo in Genesi scriptum est (Genes. ii) : lignumque sapientiæ, de quo dicitur, Lignum vite est omnibus qui assumunt eam (Prov. iii, 18). Dabit autem fructum suum, quando et terra dederit fructum suum : sive ligna regionum, sanctorum plurima multitudo. Et terra dabit germen suum : Veritas enim de terra orta est (Ps. lxxxiv, 12). Et erunt in terra sua absque timore, sive in spe pacis, in terra viventium, in terra mansuetorum, de qua scriptum est : Beati mites ; quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. v. 4) : ut rerum omnium felicitate cognoscat quod ipse sit Dominus : quando contriverit catenas, nec bestie terre devorabunt eos de quibus diximus : sed habitabunt confidenter absque ullo terrore, iuxta superiorem expositionem. Et suscitabo, inquit, eis germen nominatum, sive plantationem pacis, **414** quæ loquitur in Evangelio : Ego sum vitis vera (Joan. xv, 1). Et non erunt ultra imminuti fame in terra. Ergo fames in terrenis est : fames autem audiendi sermonem Dei, quæ sub pastore bono, et germine nominato, atque omnium sermone celebrato, et plantatione pacis, nequaquam erit in terra ; neque amplius opprobriis gentium subjaceant, ut dicant : Ubi est Dominus Deus eorum (Psalm. cxiii, 12) ? Et scient post hæc omnia, quod non solum ipse sit Dominus, quod et supra quoque dixerat ; sed cum additamento, quod Dominus omnium proprie Deus coram sit eum, qui dicit in Evangelio ad Apostolos : Ecce ego vobiscum sum cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi (Matth. xxvii, 20). Cum autem fuerit ipse Dominus Deus eorum, tunc et ipsi erunt populus ejus non quilibet, sed qui meruerint appellari domus Israel. Ac ne putaremus universa quæ dicta sunt, ad pastores, et oves hircosque et arietes pertinere, solvit ænigma, immo metaphoram, et ponit manifestius : Vos autem oves mee, et oves pascuæ meæ homines estis. Omnis igitur sermo di-

vinus de hominibus est, ad quos dicit : Ego sum Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.

(Cap. XXXV.) Et factus est sermo Domini ad me dicens : Fili hominis, pone (sive converte) faciem tuam adversum montem Seir, et prophetabis de eo (sive ad eum) et dices illi, hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatam, atque desertum. Urbes tuas demoliar (sive in uribus tuis faciam solitudinem) : et tu desertus eris, et scies, quia ego sum [Vulg. laet sim] Dominus : eo quod fueris inimicus sempiternus, et concluseris filius Israel in manu [At. manus] gladii (sive et assederis domui Israel fraudulenter in manu gladii), in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam sanguini tradam te (sive quoniam in sanguine peccasti) et sanguis te persequitur : et cum sanguinem oederis, sanguis persequitur te. Et dabo montem Seir desolatam et desertum, et auferam de eo euntem et redeuntem (sive homines et jumenta). Et implebo montes ejus occisorum suorum (sive vulneratum) : in collibus tuis, et in vallibus tuis, atque torrentibus interfecti gladio eadem. In solitudinem sempiternas tradam te, et civitates tuæ non habitabuntur et civitatis (sive setes) **415** quoniam ego sum Dominus [Vulg. addit Deus] : eo quod dixeris : duæ gentes et duæ terræ (sive regiones) meæ erunt, et hæreditate possidebo eas, cum Dominus esset tibi. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus : quia faciam juxta iram (sive inimicitiam) tuam : et secundum zelum tuum, quem fecisti, odio habens eos, et notus officiar tibi [Vulg. per eos] cum judicavero te, et scies quia ego sum Dominus. Audivi universa opprobria tua (sive vocem blasphemiarum tuarum) quæ locutus es, (sive quia locutus es) de montibus Israel, dicens, deserti nobis dati sunt ad devorandum, et insurrexistis [Vulg. surrexistis] super me ore vestro (sive magnificæ locutus es super me ore tuo) : et derogastis adversum me (sive vociferati estis contra me) verba vestra : ego audivi. Hæc dicit Dominus Deus : Lætante universa terra, in solitudinem te redigam : sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata ; sic faciam tibi : Dissipatus (sive desertus) eris, mons Seir : et omnis Idumæa, et scient, quia ego sum Dominus. Illud autem quod in LXX additum est, et consumentur, in Hebraico non habetur. Si semper in prophetis esset sermo Dei, et iuge in pectore eorum haberet hospitium, nunquam tam crebro Ezechiel poneret : Et factus est sermo Domini ad me dicens. Sed quia ob humanam fragilitatem, et vitæ hujus necessitates, interdum recedebat ab eis, propterea Joannes Baptista loquitur : Qui misit me baptizare, ipse dixit mihi : Super quem videris Spiritum sanctum in specie columbæ descendentem et manentem in eo, ipse est (Joan. i. 33). Numquam enim proprium esset in Christo

quod additur, et manentem in eo, nisi ab aliis non nunquam recederet. Alioquin et ad Moysen loquitur Deus : Auferam de spiritu qui est in te (Num. xi, 17) : quem utique non habet, nisi ad eum a Domino descendisset. Omnis autem istius capituli propheta est contra montem Seir, filiorum videlicet Esau et Edom, qui Græca et nostra lingua appellantur Idumæi, eo quod tempore necessitatis et angustie, quando Judas capiebatur a Babyloniis, insultaverint eis, et ejecto populo Judæorum, sibi putaverint terram traditam ad possidendum, et non solum non susceperint **416** fratres (quos, filios videlicet Jacob : sed persecuti sint, et concluserint in manus gladii. Unde manifestus interpretatus est Symmachus, Sanguinem tuum odisti, et sanguis persequitur te.

Prophetatur autem quod et ipse capiendus sit, et redigendus in solitudinem sempiternas, et rerum sine cognoscat esse iudicem Deum, eo quod dixerit : Duæ gentes, et duæ regiones meæ sunt ; vel Idumæorum et Judæorum, vel certe Judæ et Israel, duarum videlicet et decem tribuum. Et locutus es de montibus Israel, dicens : Deserti nobis dati sunt ad devorandum, non considerans quod hæc contra Deum blasphemiam redidisset. Unde sequitur : Lætante universa terra, in solitudinem te redigam. Et est sensus : tu permanebis in solitudine sempiterna : Quodque inferitur : Sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi, in LXX non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est. Omnis autem ira Dei illuc proficit contra montem Seir, ut cum fuerit dissipatus, et ipse, et universa Idumæa cognoscat, quia ipse sit Dominus. Hæc juxta historiam, et sensum magis quam verba cursim dixerim. Transibam ad anagogen, et studio brevitate pauca perstringam. Pone, inquit sive converte faciem tuam adversum montem Seir, Et significanter ait, converte, ab alia propheta ad aliam prophetiam. Faciam autem non corporis, sed animi, de qua dicit et Apostolus : Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantur (II Cor. iii, 18). Mons autem Seir, qui interpretatur hispidus et pilosus, contraria fortitudo accipienda est, quæ predebat genti filiorum Esau, et se contra populum Juda, id est, est, confessiois et vere sibi crexerat. Quod si prudens lector opposuerit, quomodo in isto loco Seir, hoc est, hispidus et pilosus, intelligatur in malam partem, cum Elias quoque vir pilosus dictus sit (IV Reg. i) : breviter respondeo, de Esau scriptum esse, quod rufus fuerit, et quasi pellis hispidus (Genes. xxv) : de Elia vero quod vir tantum pilosus. In Esau qui sanguinarius et crudentis, pelli hispidæ **417** comparatur, mortalium operum, et ipsius mortis indicium est, in Elia virilitatis argumentum. Quomodo et habitatio ejus in solitudine et con-

(a) Legimus cum Victorio, ad mss. codicum vetustiorumque editionum fidem, Martianeus cum Erasmo incommodo sensu, susceperint filios, videlicet Jacob fratris sui, sed, et, etc. Nam, inquit laudatus Victor., de

fillis Esau, non de ipso Esau, cujus frater erat Jacob, sermo fit. Erant autem illi fratres filii Jacob, utpote ex duobus ortu germanis.

versationis austeritas, non solum virum, sed et virum fortissimum demonstrabat. Porro Jacob qui supplantaverat Esau, et primogenita ejus acceperat (Genes. x), quia simpliciter habitabat domi, et non erat venator, sicut gigas Nemrod: idcirco levius appellatur et nitidus. Videmus ergo quid dici precipiat Deus ad montem, sive contra montem Seir. Ecce ego ad te, mons Seir, non mittam Angelos, nec alius utar ministris, sed ipse ad te veniam, et extendam manum meam super te, et habitum percipientis assumam, et dabo te desolatam atque desertum, ut qui male habitaris, et plurimos habebas impietatis tuæ socios, intantum ut et urbes exstrueres, imperiumque tibi proprium vindicares: nunc desolatus cum uribus tuis, quas et Jeremias destrueret jubetur atque suffodere (Jerem. 1, 11), ut bonas proies exstruat civitates, in eo prolificus, ut scias quod ego sim Dominus, quem ante solitudinem tui nosse non poteris. Omnis autem causa peccati est, quod fueris inimicus sempiternus. Unde dicit et psalmus: Irascimini, et nolite peccare (Psal. iv, 5), ut cito conciliemur inimicis, et odia charitate mutemus. Sed non talis mons Seir, qui super inimicitias sempiternas conclusit, sive obsedit filios Israel dolo in manu gladii. Ex quo intelligimus, quod quicumque gladium arripuerit contra filios Dei, et dolose aliquid egerit, et obsederit eos, tradatur in manus gladii, sicut mons Seir in tempore iniquitatis extremæ, quando dies pessimi sunt, et mundus in maligno positus est (I Joan. 1), et multiplicata iniquitate, refrigerat civitates multorum. Est autem et aliud peccatum montis Seir: ut quoniam oderat sanguinem iustorum, quem singulis percussioneibus cupiebat effundere, ab ipso sanguine sustineat percussione. Unde ei sub altari sanctorum anima clamitant, et ultionem a Domino sui sanguinis deprecantur (Apoc. vi). Et auferuntur de monte Seir, euntes et redeuntes, id est, omnis habitator, sive homines et jumenta quæ salvantur in Ecclesia, de quibus scriptum est: Homines et jumenta salvos facies, Domine (Psal. xxxv, 5). Quod in monte Seir utrumque deletur. **418** ut et hi qui videntur aliquid habere rationis: et illi qui simplici fide contenti sunt, Deo jubente, disperant. Et implentur montes ejus vulneratorum et occisorum. Et non solum montes, qui ad impietatis verticem pervenerunt: sed colles quoque, hoc est, inferiores discipuli montis Seir, et valles quæ in ima depressæ sunt, sive torrentes, qui turbidas habent aquas, et hinc inde collectas, venientesque de superbia, vel, juxta LXX, campi [Al. campos], qui medii inter colles et valles sunt. Hi omnes interfecti cadent gladio Domini, et extentæ manus ejus, atque percipientis, ut redigantur in solitudines sempiternas; et si quæ erant civitates, hoc est, conciliabula male habitationis, et ipsæ disperant, et desinant in malam partem habere consensum, et dividantur lingue eorum (Genes. xi) ne turrem blasphemie contra Deum possint exstruere; et redactæ in soli-

itudinem atque desertum, cognoscant quod ipse sit Dominus. Nec sufficit monti Seir tanta dixisse, quæ præteritus sermo narravit: sed hoc quoque per superbiam locutus est: Dux gentes, et dux terre, sive regiones meæ sunt, Idumæa videlicet et Judæa et hoc, inquit, dixisti, cum Dominus esset tibi, qui suo populo præsidebat. Propterea jurat Dominus, et dicit: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quod juxta iram tuam, quæ sæviebas in populum Dei, et zelum tuum quo persèquebaris Christi familiam, odio habens eos quos possidere cupiebas, cum te percussero et judicavero, tunc tibi notus efficiar, et scies quod opprobria tua et blasphemias non alio referentur, cognoverim: sed ipse audierim quæ locutus es contra montes Israel, dicens: Deserti nobis datj sunt ad devorandum. Montes Israel, Moysen, prophetas et apostolos debemus accipere, quos hæretici et hæreticorum principes diaboli sibi putant tradidos ad devorandum: quando aut rarus, aut nullus in Ecclesia reperitur, qui possit pugnare pro montibus Domini, et eorum lacerationem sua voce defendere. Et insurrexitis, inquit, super me ore vestro, sive magnifico locuti estis, non ut putatis contra montes, sed per illos adversum me, et rogastis [Al. derogastis], sive clamastis adversum me. **419** Omnes enim preces vestra, o mons Seir, et socii montis Seir, de quibus supra dictum est (Supra, eod.): Implebo montes ejus, et colles, et valles, et campos, sive torrentes, fuerunt adversum me: nequaquam preces, et orationes, ut putatis ad Deum, sed clamores, vociferationes, atque blasphemie. Unde et Dominus comminatur, et dicit: Sicuti gavisus es super hereditate domus Israel, quando tuis percussioneibus dissipata est, atque lacerata et in toto orbe dispersa: sic faciam tibi. Letante enim universa terra viventium, terræque sanctorum et omnibus conversis ad servitum Dei, tu dissipatus eris, mons hispidus, mons pilosus, et omnis Idumæa opera videlicet terrena, et cruori et sanguini dedita, ut tunc cognosceas quod ipse sim Dominus, qui alibi sum locutus: Ego sum Dominus Deus vester. (Cap. XXXVI. — Vers. 1 seqq.) Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices: Montes Israel, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus, eo quod dixerit inimicus de vobis, et engæ, altitudines (sive solitudines) sempiternæ in possessionem [Vulg. hereditatem] data sunt nobis, propterea vaticinans, et dicit: hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod desolati estis, et conculeati per circuitum (sive pro eo quod dispersi estis ab his qui in circuitu vestro sunt), et facti in hereditatem (sive in possessionem) reliquus gentibus, et ascendistis super labium lingue, et opprobrium populi (Vulg. populi) (sive gentibus), Propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montis et collibus, torrentibus, vallibusque et desertis parietinis (sive dissipatis) et uribus derelictis

quæ depopulata sunt, et subsannata (sive conculeata) [Al. et] reliquis gentibus per circuitum. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumæa universa, qui [Vulg. quæ] dederunt terram meam sibi in hereditatem cum gaudio [Al. gladio], et toto corde, et ex animo, et ejecerunt eam ut vastarent (sive cum odio despicientes animas, ut subverterent eas in vastatione). Idcirco ait [Vulg. tacet ait], vaticinare super terram Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem (sive opprobria) gentium sustinueritis. Idcirco hæc dicit **420** Dominus Deus (sive Adonai Dominus): Ego levavi (sive levabo) manum meam: ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem (sive ignominiam) suam portent. Vos autem, montes Israel, ramos vestros (sive uvas vestras) germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel: prope est enim ut veniat. Quoniam ecce ego ad vos, et convertar ad vos (sive respiciam vos), et arabimini, et accipietis sementem, et multiplicabo in vobis homines, omneque domum Israel, et habitabunt civitates, et ruinosæ instaurabuntur (sive deserta edificabuntur). Et replebo vos hominibus et jumentis, et multiplicabuntur, et crescent, et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus quam habuistis ab initio: et scietis quia ego sum Dominus. Et adducam (sive venero) super vos homines, populum meum Israel, et hereditate possidebunt te (sive vos), et eris (sive eritis) in possessionem [Vulg. hereditatem], et non addes ultra, ut absque eis (sive et non additis ultra, ut absque liberis vos faciant). Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod (a) dixerunt de vobis (sive tibi), devoratrix hominum es et suffocans gentem tuam: propterea homines non comedas amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus: nec audiam faciam in te (sive in vobis) amplius confusionem (vel ignominiam) gentium, et opprobria populorum nequaquam portabis (sive portabitis), et gentem tuam non amittes amplius (sive gens tua absque liberis ultra non erit), dicit Dominus Deus. Super ponitur propheta facies, sive convertitur adversum montem Seir: hic filius hominis loquitur ad montes, sive super montes Israel, qui jubentur Dei audire sermonem. Et ut perumper differam tropologiam, totius ad montes Israel prophetiæ breviter hic sensus est: Quia insultavit vobis inimicus, hoc est, mons Seir, et putavit quod in perpetuum ipse vos possideret, et altitudines quondam Domini nunc desertas cessisse sibi in hereditatem, et non solum dixit, sed et aliquanto tempore vos possedit: intantum ut superbe loqueretur contra vos, quod oppro-

(a) In instanti dieum cum Vulgata Hebræoque textu etraz esse arbitror.

brum essetis cunctis gentibus: propterea hæc dicit Dominus Deus, non solum monti Seir, sed et montibus ejus et collibus, torrentibus, vallibusque, **421** et desertis atque vastatis, et uribus derelictis: quoniam igne zeli sui, et adversum omnes quidem gentes, sed præcipue contra Idumæam locutus sit, quæ cum cæteris, inquit, gentibus tenuit terram meam in possessionem, et possedit gladio, et toto corde possedit, ut ejiceret habitatores de ea, terramque vastaret. Propterea loquere, ait, propheta, super terram Israel, et dicas montibus, et collibus, et jugis (pro quibus Septuaginta τὰ: τὰ: interpretati sunt, quæ nos *memorosa* intelligimus *loca*) et vallibus. Hæc dicit Dominus Deus: in zelo, et in furore meo, opprobrii vestri ultor existam, et levabo manum meam, ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ignominiam et confusionem suam portent: vos autem, o montes Israel, secundum pristinum statum germinetis virgulta, ramosque mittatis, sive, juxta LXX, *afferatis uvas*, quibus populus meus saturetur Israel. Quod non putetis post longum tempus futurum, prope est, instat, et veniet tempus. Ac ne vobis videatur hoc esse difficile, ipse ego veniam ad vos, et qui a vobis recesseram, convertar ad vos, ut pristinam culturam recipiatis, et semente omnia compleantur, ita ut multi in vobis sint homines, et habitentur civitates, quæ prius destructæ fuerant. Et non solum homines multiplicabo: sed et jumenta etque multiplicabuntur et crescent, et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, quando Moyse duce, trans Jordanem dux et semis tribus acciperunt possessionem, trans Jordanem (Num. xxxii), et sub Jesu filio Nave, alio novem et semis tribus terram Judæam possederunt (Jos. 1, et xiii): bonisque vos donabo multo majoribus, quam habuistis ab initio priusquam captivitates varias sentiretis. Et cum hoc vobis fecero, tunc cognoscetis quod ego sim Dominus. Et impleberis, inquit, o terra Israel, populo meo, qui te hereditate tenturus est, et eris eis possessio, et non addes ultra, ut absque filiis sis. Cum autem multiplicatus fuerit vester habitator, o montes Israel, tunc nequaquam dicent inimici vestri, contra vos, quod homines devoretis, et absque liberis sit vestra possessio; sed e contrario multiplicatis **422** homines: et largissimam prolem vestra posteritas germinet. Nec audies, inquit, amplius, nec sustinebis confusionem gentium, sed nec amittes gentem tuam, ut aliquando sustineras captivitatem, quia Dominus locutus est, Hæc *παρορρητικῶς*: more Judaico dixerimus, quæ illi expectant in mille annorum regno, quando civitatem Jerusalem asserunt extruendam, et templum, quod in fine hujus voluminis describitur, et rerum omnium felicitatem, quorum nonnulli arbitrantur sub Zorobabel hæc fuisse completa. Sed quomodo stare poterit hoc quod dicitur: Et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus, quam ha-

legendum Victor. constituit; nam *dixerunt* ex LXX etraz esse arbitror.

bauis ab initio? Sub Zorobabel enim, Ezra, et Nehemia pauci de populo sunt reducti, et ipsi obedienter Medis ac Persis, et deinceps Macedonibus et Aegyptiis atque Romanis, usque ad Titum et Vespasianum diversarum gentium regibus seruerunt, et usque hodie seruiunt: ut stare omnino non possit hoc quod in extrema dicitur propheta: Et approbrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amittes amplius. Et quia longum est nunc adversum dogma Judaicum, et beatitudinem ventri, et gutturi Judaico seruientem, qui omnia terrena desiderant, et dicunt: Manducemus et bibamus, de quibus et Apostolus loquitur: Esca ventri et venter escis: Deus autem et hunc et illam destruet (1 Cor. vi, 13), in brevi explanatione dicere: nunc ad spirituales intelligentiam transeamus, juxta quam et Isaiæ extremas partes interpretati sumus. Neque enim juxta Judaicas fabulas, quæ illi *deceperunt*: appellant, gemmatam, et auream de celo expectamus Jerusalem: nec rursus passuri circumcisionis injuriam, nec oblatum taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormientes. Quod et multi nostrorum, et præcipue Tertulliani liber, qui inscribitur, *de spe fidelium*, et Laetantii Institutionum volumens septimum pollicetur, et Victorini a Petabionensis episcopi crebra expositione, et nuper Severus noster in dialogo qui *Gallo* nomen imposit. Et ut Græcos nominem, et primum extremumque conjungam, Irenæus et Apollinarius. **423** Nos ergo montes Israel, prophetas et apostolos esse dicemus, qui audiunt verbum Dei, et quibus diabolus insultavit inimicus dicens: Euge, excelsi quondam montes, de quibus scriptum est: Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Ps. cxvii, 2), mihi dati sunt in possessionem, quando persecutionis angustiis desolati sunt, et conculcati per circuitum, ut facti in hereditatem reliquis gentibus, et ab omnibus blasphemati. Propterea loquitur Dominus conculcatis montibus et desolatis, et non solum montibus, sed et inferioribus ac per singulos gradus in terra Judæa, hoc est, in monte Ecclesiæ constitutis, de qua scriptum est: Non potest civitas abscondi super montem (Math. vi, 14); et collibus atque torrentibus, quorum hyme persecutionum, et tempestate pressura augeatur fides. Vallibus quoque his qui in humilitate depressi sunt, et desertis Ecclesiis, et patriis, atque in toto orbe Ecclesiarum conciliabilis derelictis: qualis sub Diocletiano et Maximiano in toto orbe persecutio fuit, per quam proscriptis sunt Ecclesiæ atque vastate: quando subsannaverunt Ecclesiis omnes gentium, et hereticorum gentes per circuitum, quod in igne zeli furoris sui locutus sit, et proprie adversum Idumæam quæ terrenis operibus volebat omnes, dumtaxat imagine celestis, portare imaginem terreni (Cor. xv). Illi enim dederunt terram Dei sibi in hereditatem, et ex toto corde atque ex animo Ecclesiam Domini persecuti sunt, et

(a) Confer librum de Viris Illustribus cap. 74. Tertulliani autem liber de spe Fidelium interdidit. Vide quæ ad Præfationem libri xviii in Isaiam annotamus.

A ejecerunt eam de sedibus suis, et vastaverunt. Sed quid profuit nationibus, quod juxta hereticorum gentes insultasse terre Domini: cum Dominus loquatur ad eam, et montibus illius collibusque ac jugis sine nemorosis locis, quæ amenantate virebant paradisi: et collibus, de quibus supra diximus, in zelo et in furore suo locutus sit: et pro opprobrio gentium levet manum suam contra adversarios, qui Ecclesiam persecuti sunt, ut portent confusionem et ignominiam suam? Tunc persecutoribus interfectis, et pace Ecclesiæ reddita, montes Israel, Apostoli videntur et Apostolici viri, germinabant arbores suas, et extendent ramos, usque afferent caleandas in prelo Domini, de quibus musta funduntur, quo inebriant credentium **424** populos, et exprimitur vinum quod lætificat eorum hominis (Psal. ciii): ut omnis fructus montium, de quibus conficitur panis de celo descendens, comedatur a populo Dei Israel. Et ne forsitan desperemus in persecutionibus, additur: Prope est tempus ut veniat. Veniens enim veniet, et non tardabit (Afac, ii, 3). Unde sanum ad montes, et ad eos qui in tribulationibus perduraverunt, pollicetur adventum, atque promittit quod post persecutionis ardorem exerceat terra prius decerpta Christi vomere, et omnem virtutum sementem recipiat, de qua nascantur et multiplicentur homines, et omnis domus Israel. Cumque civitates, hoc est, Ecclesiæ credentium fuerint inhabitatae reduntibus turbis, tunc nequaquam solum homines qui pollebant (Al. pollebunt) scientia Scripturarum: sed et jumentum, simplices quoque credentium, multiplicabuntur atque succrescent, et habitabuntur Ecclesiæ sicut a principio, hoc est, priusquam esset persecutio: bonisque florebat majoribus, quam habuerunt ab initio, martyrum victoris coronate. Et tunc sciet quod ipse sit Dominus, qui restituit plebem suam pristino statui, quæ possidet Ecclesiis, et ipsa sit Ecclesiarum hereditas, et nequaquam ultra absque liberis sit, quos in persecutione perdidit. Unde jubetur propheta, ut loquatur ad terram mansuetorum, terramque viventium, sive ad montes Israel, et dicat: Persecutorum ultra non patieris opprobrium, nec insultant jugulatum populum tuum, sicut oves occisionis. Pace enim reddita, opprobria universa cessabunt, nec sustinebis confusionem, et ignominiam inter diversas in circuitu nationes, sed gentem tuam habebis et populum, quia veritas promissionis, Domino loquente, firmata est.

(Vers. 16 seqq.) Et factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis, domus Israel habitaverunt (sive habitavit) in terra sua, et polluerunt eam in viis suis, et in studiis (sive idolis) suis: juxta immunditiam monstruæ facta est via eorum coram me. Et effudi indignationem meam (sive furorem meum) super eos, pro sanguine quem fuderunt super terram: in idolis suis polluerunt eam, et dispersi sunt in gentes, et ventilati sunt (sive ventilati eos) in terras (sive regiones) juxta vias eorum, et ad inventiones (sive peccata) eorum judica-

vi **425** eos, et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis Populus Domini iste est, de terra ejus egressi sunt. Et peperi nomini meo sancto (sive peperi eis propter nomen meum sanctum) quod polluerant domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel, hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel: sed propter nomen meum sanctum, quod polluitis in gentibus ad quas intrastis. Et sanctificabo nomen meum magnum quod pollutum est inter gentes, quod polluitis in medio earum, ut sciant (Vulg. addit. gentes), quia ego sum Dominus, dicit Dominus exercituum, cum sanctificabo fuerit in vobis coram eis. Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo (Vulg. addit nos) de universis terris, et adducam vos in terram vestram. Et effundam (sive aspergam) super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et faciam ut in præceptis meis (sive justificationibus meis) ambuletis, et judicia mea custodiatis, et operemini (sive faciatis) ea (Vulg. tacet ea). Et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris, et critis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Et salvos vos (Al. salvabo vos) faciam ex universis iniquitatibus (sive immunditiis) vestris et vocabo frumentum, et multiplicabo (a) illud, et non imponam (sive dabo) vobis famem, et multiplicabo fructum ligni, et gemina agrum ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque non bonorum, et displiceant vobis iniquitates vestre, et scelera vestra. Non propter vos faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis. Confundimini et erubescit super vias vestras, domus Israel. Hæc dicit Dominus Deus: In die qua mundaveri vos ex omnibus iniquitatibus vestris et habitari fecero urbes et instauraveri ruinosa, et terra deserta fuerit exulta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis victoris, dicent: Terra illa inculta (sive deserta) facta est ut hortus voluptatis, et civitates desertæ, **426** et destituta atque (Vulg. quæcumque) suffosæ mimix sederunt. Et scient gentes quæ derelictæ fuerunt in circuitu vestro, quia ego Dominus edificavi dissipata, et plantavi inculta: ego Dominus locutus sum, et feci rim. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniet me domus Israel (sive quærat domui Israel) ut faciam eis (Vulg. in eis). Multiplicabo eos sicut gregem hominum (sive ut oves homines) ut gregem sanctum sive ut oves sanctas) ut gregem (sive oves) Jerusalem in sollemnitatibus ejus: sic erunt civitates desertæ, plenæ gregibus (sive ovis) hominum, et scient quia ego Dominus.

(a) Reposuimus frumentum ne dum a Victorio, qui Vulgatae Hebraeque textu nitebatur sed a Vatico, quoque ms. et Rabano admoniti. Erat præterea manifestum ex S. Patris expositione illud ab eo

A Perspicua sunt quæ dicuntur, et omnis sensus montium Israel, qui prius deserti fuerant, et postea reducti, nunc manifestus ponitur. Reddique causas Deus quæ populum Israel captivitati tradiderit, et propter suam clementiam pollicetur reducturum se eos in terram Judæam, et multo ampliora tributurum, quam abstulerat. Quod quidam Judæorum referunt ad Zorobabel tempora, quando, Cyro rege Persarum laxante captivitate eorum, de tribu Juda, et Benjamin plurimi reducti sunt in Judæam. Alii vero ad mille annorum regnum referunt, quando sub Christo, quem putant esse venturum, ut civitas extruxerat Jerusalem, et ædificaret templum, de quo in ultima parte hujus prophetiæ dicturi sumus. Et interim, ut Judaicas fabulas relinquamus, et interminabiles genealogias, juxta consuetudinem nostram, breviter περιεργη hujus capituli percuramus, et quid nobis videatur juxta ecclesiasticam intelligentiam disseramus. Domus Israel, hoc est, populus Judæorum habitavit quondam in terra sua, hoc est, in terra Judææ, quando educta est de Aegypto sed polluerunt eam in viis et in studiis, sive idolis suis et intantum exstitero polluti ut immunditiæ mulieris menstruata comparati sint. Propter quod Deus effudit indignationem suam super eos, pro sanguine prophetarum atque iustorum, quem fuderant super terram, dicente in Evangelio Salvatore: Jerusalem Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt (Math. xxiii, 37). Et iterum (Vers. 35): Amen, amen dico vobis: requiretur sanguis Abel justus, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachia, quem effuderunt inter altare et templum. Non solum autem effuderunt sanguinem, sed et polluerunt terram sceleribus suis (II Paral. xxv). Quamobrem dispersit eos, vel sub Babilonia captivato, vel sub Romana: quando vere effuderunt sanguinem Christi, et ventilati sunt in terras, quomodo paleæ ventilantur, et juxta vias suas, et inventiones pessimas judicati, ita ut in gentibus quoque ad quas captivi ducti fuerant, polluerent nomen sanctum Dei: eo quod per irrisorem dicerent universæ nationes: Ecce populus Dei iste est, qui se jactabat proprio nosse cultum Dei. Quod cum vidissem, ait, non propter eos, sed propter nomen meum sanctum (Creator enim omnium sum) peperi eis, et sanctificavi illos, et gloriae pristinae restitui, ita ut super credentes, et ab errore conversos, effunderem equam mundam Baptismi salutaris, et mundarem eos ab abominationibus suis, et ab universis erroribus, quibus fuerant occupati et darem eis cor novum, ut crederent in Filium Dei, et spiritum novum, de quibus David loquitur: Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (Psal. l, 21). Et conside-

positum. Multiplicabitur, inquit, eis fragmentum, de quo efficitur celestis panis, et non patientur ultra famem sermonis Dei. Nihiloscilicet Martiani, cum Erasmo retinuit fructum.

randum, quod cor novum, et spiritus novus detur per effusionem et aspersionem aque. Quando autem cor novum datum fuerit et spiritus novus, tunc auferetur de corde Judaico omnis duritia, que lapidi comparatur, ut pro lapideo corde sit cor carneum, molle et tenerum quod spiritum Dei in se possit recipere, et inscribi litteris salutaribus. Tunc ambulabunt in præceptis Domini, et custodiant judicia ejus, et habitabunt in terra confessionis, quam dederat patribus eorum Abraham, Isaac, et Jacob, et cunctis sanctis ac prophetis, et erunt in populum Dei, et Dominus erit eis in Deum, quod presenti tempore comprobatur. Cumque salvati fuerint, vocabit Dominus frumentum, et multiplicabit illud. Nisi enim granum triticum cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet (Joh. xii, 24). Et nequaquam patientur famem (Amos. vii, 14): non famem panis et sitim aque, sed famem audiendi sermonem Dei, quam passus est ille qui a Patre profectus, omnem quam acceperat substantiam dissipavit: quando **428** famis necessitate cogente, porcorum pastus est siliquis (Luc. xv). Tunc multiplicabitur fructus ligni, quod est, sapientia, de quo scriptum est: Lignum vite est omnibus qui requirunt eam (Prov. iii, 18): et genimina agri in similitudinem Jacob, cujus odor erat quasi odor agri pleni, cui benedixit Dominus (Genes. xxv, 27). Nec ultra portabant opprobrium famis in gentibus quod hodieque Judæorum patitur incredulitas: sed postquam beatitudinem fuerint consecuti, imitabantur Apostolum qui dicit: Non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (1 Cor. xv, 9). Et recordabuntur viarum suarum pessimiarum, et studiorum non honorum, quibus offenderant Deum: et displicebunt eis iniquitates sue, et scelera sua quibus prius erraverant. Hæc autem omnia tributorum est Dominus, non propter eos qui proprio errore perierunt; sed propter nomen sanctum suum. Unde provocat domum Israel, ut confundatur et erubescat super prioribus vitis, et suum intelligat Creatorem. Postquam autem mundaverit credentium ex Judæis populum ab iniquitatibus suis et habitari fecerit urbes Ecclesie, et instauraverit ruinosas que in synagogis considerant, et terra confessionis fuerit exculta cæremoniis Dei, quæ quondam visa est desolata omnibus sanctis, qui terrenæ conversationis opera prætereunt: tunc omnes dicent: Quomodo terra Judæa que quondam fuerat inculta, nunc habet similitudinem paradisi Dei; et civitates Judæa que deserta fuerant et destitute, et sua incredulitate suffosse, nunc erectæ et munitæ sunt in confessione et nomine Domini Salvatoris? Ita ut omnis creatura cognoscat, et multitudines Angelorum, quæ terram ambiunt Israel, quod Dominus dissipatas edificaverit civitates et incultas plantaverit regiones, et quod pollicitus fuerat per prophetas, opere compleverit. Nec hoc erit liberalitatis sue in populum quem salvaverit contentus, munere; sed multo majora præstabit.

A Invenietur enim a domo Israel, qui multo tempore quaesitus fuerat, et non inventus. Et postquam invenit eum, multiplicabit eos sicut ovæ: non brutorum animantium, sed ovæ hominum, quæ rationis confessionisque sunt plene, sicut ovæ sanctas et greges Jerusalem, in qua proprie Dei cultus, et visio pacis est, in solemnitatibus ejus **429** quando comedimus azyma sinceritatis et veritatis (1 Cor. v), et Agpi carnibus vescimur et cruore potamur, et in septem hebdomadibus et in tabernaculis hujus sæculi Dominica festa celebramus, et civitates quondam deserte plene fiunt gregibus hominum, et hæc ratione cognoscitur, quod ipse sit Dominus, qui cuncta præstiterit. Hæc juxta historia veritatem, immo juxta prophetiam fidem: quomodo populus Israel restituitur in integrum statum, et reliquæ populi Judæorum. Apostolo Paulo docente (Rom. ix, 14), salvæ sint in Apostolo, et in omnibus qui ex Judæis in principio crediderunt, et usque hodie redeunt ad Ecclesiam, breviter dixisse sufficiat. Nunc tropologiæ eadem brevitate aperientur est sensus. Quicumque de domo est Israel, et cernit pacem Christi, quæ exsuperat omnem sensum habitat in terra sua, hoc est, Ecclesia, vel in carnis hospitio, quod ei a Deo traditum est. Sin autem polluerit utramque terram in viis suis pessimis, et immunditiæ mulieris menstruæ fuerit comparatus effundit Deus indignationem suam super eum, pro sanguine, vel suo, vel eorum, quos scandalizaverit, et effuderit super terram, et perversæ cogitationibus quibus polluit eam. Tunc dispergetur in gentes, ut incredulis coæquetur, et ventilabitur in terra instar palæarum, ut a frumento Ecclesie separaretur et judicaretur secundum vias suas. Quod si nec sic senserit peccatum suum, sed polluerit nomen sanctum ejus dicent omnes inter quos habitavit: Ecce populus Dei, ecce qui egressus est de terra ejus, immo projectus. Sin autem egerint penitentiam, et sanctificatus fuero in medio eorum, tunc omnis gentium turba cognoscat: quod ego eos tollam de terris, in quas dispersi erant, et reducam in terram Ecclesie, et effundam super illos nequaquam aquas Baptismi salutaris, sed aquas doctrinæ et sermonis Dei: et mundabo illos ab omnibus inquinamentis suis, et ab universis idolis atque erroribus que in suo corde simulaverant. Et dabo, inquit, eis cor novum, quod per peccatum perdiderant, et spiritum rectum innovabo in cordibus eorum. Et auferam cor lapideum, cor videlicet incredulum; et dabo cor carneum, molle, et tenerum; quod Dei præcepta suscipiat; **430** ita ut ambulent in præceptis meis, et faciant judicia; quæ prius neglexerant, et habitent in terra quam dederam patribus eorum, magistris videlicet atque doctoribus: et rursus sit populus Dei, et Dominus eis vertatur in Deum, quem prius offenderant. Tunc salvabuntur ab universis iniquitamentis suis, et multiplicabitur eis frumentum de quo efficitur celestis panis: et non patientur ultra famem sermonis Dei: et multiplicabitur

in eis lignum sapientiæ, et genimina in eorum pectore complebuntur. Nec erunt ultra opprobrium in gentibus; sed postquam miseratus fuerit eorum Deus, recordabuntur viarum suarum pessimiarum et scient ubi fuerint, et displicebunt sibi in iniquitatibus suis. Quod dicit Dominus, non propter illos, sed propter suam se facere clementiam. Unde et cohortatur errantes, ut confundantur, et erubescant in viis suis, et restituantur in urbes Ecclesie, quæ rursus habitentur ab eis, et omnia quæ in eis corruerant, adificentur: et ad pristinas redeant cæremonias, et terra quondam deserta, quæ accolis et peregrinis, et mundi hujus conversationem transcutibus visa fuerat desolata, revertatur in pristinum statum; omnesque mirentur, et dicant: Terra illa inculta, terra deserta, in qua omnes quondam periire virtutes, nunc facta est quasi hortus voluptatis et paradisi Dei; et civitates quondam deserte, quæ Deum hospitem non habebant, et destitute erant a Spiritu sancto, et suffosse credulitate, munitæ erunt fide Christi: ut scient omnes in circuitu, quod Dominus edificaverit animas dissipatas, et plantaverit in eis, atque conserit cunctarum virtutum arbores; et ipse rebus præstiterit, quæ sermone promissit. Rursumque cohortatur sermo propheticus penitentes, ut etiam cum regressi fuerint in Ecclesia, semper requirant Dominum, et inveniunt eum: ut multiplicentur redeuntium turbis greges Domini: non jumentorum et brutorum animantium, sed greges hominum, qui fidei rationisque sint pleni, greges sancti, greges urbis Jerusalem, in cunctis solemnitatibus, quas Dei clementia receperunt; et postquam civitates Domini hujusmodi gregum multitudine compleverit tunc scient omnes, quod ipse sit Dominus.

(Cap. XXXVII.— Vers. 1 seqq.) **431** Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, et circumduxit me per ea in gyrum [Vulg. in gyro]. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne vivent ossa ista? El dixi, Domine Deus, tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis: et dabo super vos carnes, et succrescere faciam super vos carnes, et superexcitandam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis et scietis quia ego Dominus. Et prophetavi sicut præceperat mihi: factusque est [Vulg. factus est autem] sonitus prophete me, et ecce commotio, et accesserunt ossa ad ossa: unumquodque ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper et spiritum non habebant. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum: Vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. Et prophetavi sicut præceperat mihi, et ingressus est in ea spiritus et vi-

A xerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus Israel est. Ipsi dicant: Aruerunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abscissi sumus. Propterea vaticinare, et dices ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce aperiam tumulos vestros, et ducam vos de sepulchris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel: et scietis quia ego Dominus cum aperuero sepulchra vestra, et eduvero vos de tumulis vestris, populus meus et dederò spiritum meum in vobis, et vivetis, et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus. LXX: et facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini, et posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossium hominum et circumduxit me super ea per gyrum in circuitu, et ecce multa nimis super faciem campi et arida vehementer, et dixit ad me: Fili hominis, si vivent ossa hæc? El dixi: Unde, Domine Deus, tu nosti hæc. Et dixit ad me: Fili hominis, propheta super ossa ista et dices eis: Ossa arida audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus istis: **432** Ecce ego adducam super vos spiritum vivum: et dabo super vos nervos, et inducam super vos carnes, et extendam super vos pellem, et dabo spiritum meum super vos, et vivetis: et cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et p. ophetavi sicut præcepit mihi: et facta est vox cum ego prophetarem, et ecce commotio, et accedebant ossa ad ossa ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes oriebantur, et accedebant super ea pelles desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Propheta, fili hominis, propheta super spiritum et dic spiritus: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor spiritibus veni, spiritus, et insuffla super mortuos istos et vivant. Et prophetavi sicut præceperat mihi et ingressus est in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis: congregatio multa vehementer nimis. Et locutus est Dominus ad me, dicens: Fili hominis, ossa hæc omnia domus Israel est. Ipsi dicant: Arida facta sunt ossa nostra: perit spes nostra, desperavimus: propterea vaticinare, et dic ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam memorias vestras, et reducam vos de sepulchris vestris populus meus, et introducua vos in terram Israel et cognoscetis quoniam ego sum Dominus, cum aperuero sepulchra vestra, et educaam vos de sepulchris vestris, populus meus, et dabo spiritum meum in vobis et vivetis, et ponam vos super terram vestram, et cognoscetis quia ego sum Dominus: locutus sum et faciam, dicit Dominus Deus. Famosa est visio, et omnium Ecclesiarum Christi lectione celebrata: ob quam vel maxime causam utramque editionem integro posui; ne qua nobis ab Hebrais calumnia fieret, si saltem in verbis aliquid discrepant. Solent enim ridere de nobis, et attollere supercilium et inflatis buccis ruare scientiam Scripturarum, si non dicam sensum discrepantiam (quæ si fuerit jure reprehenditur), si verborum dissonantiam in nostris codicibus potuerunt demonstrare. Qui ergo putant de resurrectione, quæ ab omnibus et Judæis, et

Christianis creditur, Dei esse sermonem, hæc solent dicere : Facta est super prophetam manus Domini, hoc est, Dominus, auctor Salvator, per quem Pater cuncta operatus est. Omnia enim percipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est (a). Et dicitur xit me, 433 inquit, in spiritu Domini, subauditur, manus Domini. Eduxit autem eum in spiritu : non in corpore, sed extra corpus, et posuit illum, sive dimisit in medio campi, qui plenus erat humanis ossibus : nec eum est passa requiescere, sed fecit ossa omnia circumire, quæ non erant aperta humo, sed super campum jacentia : nec solum multa, sed multa nimis, et propter temporis vetustatem arida siccaque vehementer, et nihil in se humoris habentia. Cumque interrogasset eum sermo divinus, utrum astimaret hæc ossa posse vivere ? respondit : Domine Deus, tu nosti, qui plenam habes scientiam futurorum. Dixitque ad eum Dominus : Vaticinare de ossibus, sive super ossa hæc, et dices ad ea : Ossa arida, audite verbum Domini. In quo mirandum quomodo ad ossa arida sit locutus, quæ ante nervos, carnos, et cutem, et spiritum vivificantem, Dei possent audire sermonem. Primumque ossa cum aliis ossibus nervorum vinculis colligantur : deinde implentur carnibus, et desuper ob pulchritudinem extenditur cutis, quæ nudarum carniarum operat fœditatem : et tunc accipiunt spiritum, qui vivere ea faciat, et postquam vixerint, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus. Dicente itaque propheta quod ei fuerat imperatum, statim est facta commotio, ossaque in suam sunt applicata compagem, astricta nervis, plena carnibus, pelle cooperta : jacebantque humana corpora spiritum non habentia. Idcirco propheta vaticinatur ad spiritum, et ait : Hæc dicit Dominus Deus : A quatuor ventis veni, spiritus : a quatuor vedeliceit mundi plagis, ut quomodo in prima conditione hominis, insufflavit Deus in faciem ejus, et factus est in animam viventem (Genes. ii, 7) : sic et secunda conditio, id est, resurrectio mortuorum, insufflante spiritu, vivificetur : qui ingressus est humana corpora, statimque vixerunt, steteruntque super pedes suos. Unde et resurrectio dicitur mortuorum, congregatio, sive Ecclesia multa (Psal. ciii, 30), et ut in Hebraeo

(a) Constante Hieronymus hunc Joannis locum sub hæc legit interpunctio ac sensu, quoties cum laudat, laudat vero sæpius, tametsi lectorem hæc de re antea non admonuimus. Vetus autem est questio jam ab ipso S. Patris ævo agitata, utrum verbe, quod factum est, subjungenda sint una serie, in ipso vita erat : an alius ex his sensus inchoandus. Hieronymus, ut vides, hæc alteram lectionem continno prætulit, quam ex antiqua Vulgata interpretatione expressisse, non dubium est. Cum eo faciunt veteres alii Patres, et cum primis Greci ; descendunt vero alii Latini pariter et Greci, quibus loci placet, quod factum est, in ipso vita erat. Verum hæc lectionem Ariani ac Macedoniani in hæreticum sensum detorquebant, ut cum hæc verba, quod factum est in ipso vita erat, a præcedentibus distincta, propria sententiam redderent, de Verbo ac Spiritu sancto essent intelligenda, quas divinas personas,

habetur, grandis exercitus ; eoque completur tempore : Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ. Quod autem sequitur : Et dixit ad me : Filii hominis, ossa hæc universa domus est Israel, videtur facere questionem, eo quod non de generali resurrectione, sed proprie de resurrectione dicitur, dicitur Israel, quæ dicat : Araserunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abiissi sumus a terra nostra, sive omnino desperavimus : quibus ista dicentibus, tertio Ezechiel propheta compellitur, et dicere ossibus aridis : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego aperiam tumulos vestros. In quo queritur : Si aperit tumulos, quomodo supra dixerit : Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer. Et edicam, inquit, vos de sepulchris vestris, populos meus, secundam illud, quod scriptum est in Evangelio : Venit hora ; quando qui in sepulchris sunt, audient vocem Filii Dei, et exibunt qui bona egerunt in resurrectionem vite (Joann. v, 2). Et iterum : Qui audierint vivent (Ibid.). Et si, sicut (Al. ut) nonnulli arbitrantur, de generali resurrectione dicit sermo divinus, quid accessit specialiter dicit : Et inducam vos in terram Israel, cum in omni orbe terrarum resurgere debeant mortui ex his locis in quibus sepulti sunt ? Cumque, ait, eduxero vos de tumulis vestris, et dederò spiritum meum in vobis, et vixeritis, tunc requiescere vos faciam super humum vestram ; et postquam requieveritis in terra Israel, tunc cognoscatis, quod ipse sim Dominus, qui promissa mea opere compleverim. Qui ergo de generali resurrectione hæc dicta intelligunt, illud quod videtur facere questionem : Ossa hæc universa domus est Israel, ad sanctorum resurrectionem referunt, de qua 435 et Apostolus Joannes in Apocalypsi loquitur : Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima, super eum secunda mors non habet potestatem (Apoc. xx, 6) : quod videlicet alia sanctorum, alia peccatorum sit resurrectio. Unde et in psalmo primo dicitur : Non resurgent impij in judicio, neque peccatores in consilio iustorum. Terram autem Israel quam resurgentibus Dominus pollicetur, illam esse confirmat, de qua scriptum est : Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, (Math. v, 4). Et : Placebo Domino in regione vi-

nefario ex hoc textu iis que facta sunt, annuerant. Orthodoxi una omnes, quod par erat, esse simpliciter huic expositioni obsecrunt, ea tamen, quam quisque antea usurpaverat, lectione retenta. Hoc unum Fideles monet Augustinus, ne cum Manichæis ita distinguant quod factum est in ipso, vita erat, sed cum Ecclesia legerent, quod factum est, in ipso vita erat. Cæterum quæmquam præferat hæretici τὸ ἐν, sive orationis distinctionem, falso eam ac temere suo sensui accommodare, ostendit S. Ambrosius lib. ii de Fide : « Unde, inquit, nec illud verendum, quod solent Ariani sæva interpretatione componere, dicentes factum esse Dei Verbum : quia scriptum est, inquit, quod factum est in ipso vita erat, etc. Deinde unde possunt docere, sic pronuntiasse evangelistam : plerique enim docent et Fideles sic pronuntiant : Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

ventium (Ps. cxv, 9). Hæc loquuntur, qui de generali, ut diximus, resurrectione Ezechiel scripsisse autumant. Qui autem taliter interpretantur ista, non debent nobis facere invidiam, quod istum locum aliter exponentes, resurrectionem negare videamur. Scimus enim multo robustiora testimonia, et in quibus nulla sit dubitatio, in Scripturis sanctis reperiri, ut est illud Job : Suscitabit (Al. suscitabis) pellem meam, quæ ista sustinet (Job. xix). Et in Daniel : Multi qui dormiunt in terræ pulvere, resurgent ; isti in vitam æternam, et isti in opprobrium, et in confusionem æternam (Dan. xii, 2). Et in Evangelio : Nolite timere eos, qui corpus interficiunt, animam autem non possunt occidere ; timete autem eum magis, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam (Math. x, 28). Et apostolus Paulus : Qui (a) vivificabit mortalia vestra corpora propter inhabitantem spiritum ejus in vobis (Rom. vii, 4). Et multa alia. Ex quo perspicuum est, non nos resurrectionem negare, sed hæc non scripta de resurrectione contendere, et per resurrectionis parabolam, de restitutione Israel prophetari qui eo tempore captivus erat in Babylone. Nec statim hæreticis occasionem dabinus, si hæc de resurrectione communi intelligi denegemus. Numquam enim (b) poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem Israelitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura crederetur : quia nemo de rebus non exstantibus iacerta confirmat. Totaque nostra illo tendit assertio, quod quomodo videtur incredulum, quod ossibus aridis, et multa vetustate confectis, futura resurrectio promittatur : et tamen futurum est quod promittitur ; sic et resurrectio populi Israel, qui ductus est in captivitatem 436 et in toto orbe dispersus, videtur quidem incredibilem his qui Dei non norunt potentiam, sed tamen futura est : quia ego, inquit, Dominus locutus sum, et faciam sicut pollicitus sum. Denique et in anteriori propheta, in qua montibus Israel antiquis reponitur status, dicit ad eos Dominus : Et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis semetem, et multiplicabo in vobis in homines, omnemque domum Israel (Supra xxxvi, 9, 10) : et rursus, quod domus Israel habitatura sit in terra sua quæ quondam inculta, postea futura sit quasi hortus voluntatis, et civitates deserte, et destituta muniatur ; et multiplicetur in eis domus Israel, sicut grex ovium, et cætera que sequuntur ad eundem sensum pertinere, qui nunc sub tropologia et parabola dicitur aridorum ossium, et penitus nullum humorem vite habiturum, impleto illo quod in Evangelio scriptum est : Quæ apud homines impossibilia videntur, apud Deum possible sunt (Math. xix, 26). Ejecti sunt autem de sepulchris suis, de sepulchris captivatis, et vinculis quibus servitute Babylonica tenebantur astricti. Sed hæc omnia Judæi, vel sub Zoro-

(a) Supplet Victor, integrum testimonium hoc modo : Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit mortalia, etc., ex Florentinis codicibus.

(b) Confer Tertulliani lib. de Resurrectione Carnis,

babel, ut prius dixi, expleta confirmant, quando magna est facta commotio ; et regnum Chaldaeorum in Medos, Persasque translatum : vel in præsentia Christi sui, quem putant esse venturum. Nos autem spiritualiter post crucem Domini Salvatoris completa memoramus ; et quotidie fieri in his vel maxime ; qui instar Lazari peccatorum suorum fasciis colligati, ad vocem Domini suscitantur (Joan. xi) ; et vere sunt domus Israel, areas quondam, et nullam spem habens salutis : sed intrante in se spiritu gratiæ, et porrigente Domino manum, de profundo inferi liberentur : et qui prius dixerant : Domine Deus, tu nosti hæc, postea audiant liberati : Medicæ fidei, quæ dubitastis (Math. xvi, 31) ?

(Vers. 15, seq.) • El factus est sermo Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum, et scribe super illud Juda, et filiorum Israel sociorum ejus, et tolle lignum alterum, et scribe super illud Joseph lignum Ephraim, et omnis domus Israel, sociorum ejus. Et adjuuge illa unum ad alterum tibi in lignum unum ; 437 et erunt in unione in manu tua. Cum autem dixerit ad te filii populi tui, loquentes : Nonne indicas nobis quid in his tibi vili ? Loqueris ad eos : hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim ; et tribus Israel, quæ junctæ sunt ei : et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas [Vulg. addit in] lignum unum, et erunt unum in manus ejus. Erunt autem ligna super que scripseris in manu tua in oculis eorum : et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt : et congregabo eos undique, et adducam eos ad humum suam, et faciam eos gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans. Et non erunt ultra due gentes, nec dividuntur amplius in duo reges, neque polluentur ultra in idolis suis, et in abominationibus [Vulg. addit suis], et in cunctis iniquitatibus suis, et salvos eos faciam de universis sedibus suis, in quibus peccaverunt, et mundabo eos, et erunt mihi populus [Vulg. in] populum], et ergo ero eis Deus [Vulg. in Deum], et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum : in iudiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. • Et habitabunt super terram, quum dedi sermo meo Jacob : in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi et filii eorum, et filii filiorum eorum usque in sempiternum : et David servus meus, princeps eorum in perpetuum. Et percipiant illis factus pacis : pactum sempiternum erit eis, et fundabo eos, et multiplicabo eos [Vulg. tacet eos], et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum

cap. 30, ubi hæc præcipue ratio Hieronymiana est gemina : Nam etis figmentum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui, necesse est esse prius sibi, quo alii configuretur, etc.